

Ismo Söderling

Verkostotutkija, dosentti
Siirtolaisuusinstituutti

Irtileikattuja sormia ja avaruusmatkailua – suomalaiset utopia-siirtolaiset Kuubassa

Asiasanat: Kuuban suomalaiset, utopia-yhteisöt, Väinö Huovinen/Hoover.

Tarkastelen seuraavassa utopia-yhteiskuntien syntyä alan kirjallisuuden perusteella: miksi ja minne niitä on syntynyt, miten ne ovat kehittyneet. Suomalaiset ovat perustaneet ulkomaille viimeisten 120 vuoden aikana noin 20 ihanneyhteisöä. Tarkastelen lähemmin Kuubaan 1900-luvun alussa perustettua Itabon suomalaisasutusta: paikalle muutti lähinnä Yhdysvalloista 12 perhettä aloittaakseen uuden elämän. Toisesta Kuubaan perustetusta utopia-yhteisöstä Ponnistuksesta Omajan kaupungin lähellä tiedetään jossain määrin enemmän, kiitos paikalla myöhemminä vuosikymmeninä työkennelleiden vapaaehtoisten suomalaisten so-lidaarisuusprikaatilaisten.

Unelmista utopia-yhteisöihin

Ihmisillä on aina ollut unelmia. Unelmoimme työstä, parisuhteista, paremmista asunnoista tai vaikkapa vapaudesta. Utopia-kirjoittajien tunnettuna kantaisänä voitaneen pitää Thomas Morea ja hänen Utopia-kirjaansa 1500-luvun alussa. Siinä hän sen ajan löytöretkeilijöiden innoittama hahmottelee Utopia-nimisen saaren, jossa kaikki omistetaan yhdessä ja vanhempien kunnioittamista pidetään hyveenä. Toinen tunnettu ja yhteiskunnallisesti vaikuttanut henkilö oli ranskalainen valistusfilosofi Rousseau, jonka poliittiset ajatukset vaikuttivat Ranskan vallankumoukseen ja romantiikan nousuun. Rousseau'n radikaalisuus ja vallankumouksellisuus näkyy hänen Yhteiskuntasopimus-teoksessaan esittämässään kuuluisassa

lauseessa "Ihminen on syntynyt vapaaksi ja kaikkialla hän on kahleissa".

Pian Rousseau'n aikoihin alkoi ilmestyä erilaisia utopia-yhteiskuntia. Itse asiassa Amerikkaan suuntautuneeseen siirtolaisuuteen ja itsessään Yhdysvaltojen syntyyn on paljolti vaikuttanut Euroopasta siirtyneiden tai paenneiden uskonnollisten ja poliittisten ryhmien siirtyminen uudelle mantereelle. Nämä uskonnolliset liikkeet ovat muodostaneet uskonnollisia yhteisöjä, jotka ovat edelleen Yhdysvalloissa tunnettuja (mm. kveekarit, mennoniitat, amishit, juutalaiset).

Utopia-ajattelu voimistui Euroopassa 1800-luvun lopussa. Tähän oli useita syitä. Ihmiset olivat pitkien sotien uuvuttamia. Lääketiede ja ravitsemusoppi kehittyivät, ja ihmiset oppivat etsimään vaihtoehtoisia tapoja elää omalla, itselleen sopivalla tavalla. Toisaalta sanomalehtien ja liikenneyhteyksien kehittymisen myötä tieto levisi nopeasti, samoin mahdollisuus samanmielisten kokoontua.

Suomalaisia ihanneyhdyskuntia ryhdyttiin perustamaan suuremmassa mittakaavassa 1800-luvun lopulta lähtien. Useimpien suomalaisten utopia-yhdyskuntien syntyhistorian taustalla vaikuttivat sosialististen aatteiden, vegetarismien tai vaikkapa venäläistämisen paineista johtuneet syyt. Helsinkiläinen toimittaja Matti Kurikka tunnettiin sosialistisista aatteistaan, ja hän perusti Australian Chilla-goan vuonna 1900 yhteisön, jota voitaneen pitää ensimmäisenä uuden ajan suomalaisena utopia-siirtokuntana. Se hajaantui varsin pian, ja Kurikka kannattajineen siirtyi Kanadaan,

jonne hän perusti Sointula -nimisen kommuunin. Malcolm-saarella sijaitsevalla kylällä asuu edelleen vankka suomalaisyhteisö, joskin alkuperäinen aate on jo hiipunut moneen kertaan.

Vuonna 1906 suomenruotsalainen Arthur Thesleff perusti Argentiinaan Colonia Finlandesa -nimisen utopia-yhteisön. Kyse oli lähinnä poliittisesta reagoinnista juuri alkaneita Venäjän sortotoimenpiteitä vastaan. Suurimmillaan Coloniaassa oli n. 500 asukasta. Vähitellen suomalaisyhteisö hajaantui, mutta edelleen lähialueelta löytyy suomea puhuvia perheitä, joiden juuret ovat Colonia Finlandesassa. Etelä- ja Väli-Amerikkaan perustettiin muitakin ihanneyhteisöjä. Kuubaan syntyivät Ponnistus ja Itabo-nimiset pieniyhteisöt, Dominikaaniseen tasavaltaan taas Viljavakka. Erityisesti Väli-Amerikkaan syntyneille siirtokunnille oli tunnusomaista se, että niihin muuttaneissa oli paljon Yhdysvalloista ja Kanadasta lähteneitä. Raskas työ kaivoksissa ja metsäkämpillä ei ollut juuri sitä, mitä oltiin lähdeTTY Suomesta "rapakon" takaa hakemaan. Toisaalta varallisuutta oli useimmille kertynyt sen verran, että oli mahdollisuus miettiä elämälle uusia vaihtoehtoja. Utopiat kutsuttivat monen mieltä ja myöhemmin lompakkoa.

Suomalaiset utopia-yhteisöt Kuubassa

Kun venäläisten sortokausi viime vuosisadan alussa oli kovimmillaan, sen kohteena Suomessa oli erityisesti maan älymystö, lehtimiehet ja poliittiset vaikuttajat. Tällaisista henkilöistä tunnetuimmat olivat Konni Zilliacus ja Eero Erkko. Zilliacus kirjoitti, että sotaväenottoja pakenevat suomalaiset voisivat perustaa ulkomaille suuria yhdyskuntia vaalimaan suomalaisuutta. Helsingin Sanomien edeltäjän Päivälehdessä vuonna 1889 perustanut Eero Erkko otti ajatuksesta kunnan kopin, ja ryhtyi etsimään paikkaa, johon tällainen kolonia voitaisiin perustaa. Erkolle olivat ajat käyneet Suomessa tukaliksi ja maa alkoi polttaa jalkojen alla, sillä hän oli saanut puheillaan ja kirjoituksillaan venäläisten vihat päälleen. Monien vaiheiden jälkeen suomalaiset liikemiehet ostivat kaksi siirtokunnaksi tarkoitettua aluetta Kuubasta. Toinen paikkakunta oli nimeltään Itabo ja toinen Omaja, jonne perustettiin Ponnistus-niminen yhteisö.

Suomalaisia utopia-yhdyskuntia on vainnut kolme piirrettä: ensinnäkin suomalaiset eivät osanneet hankkia kunnan maata, vaan heille usein ajautui ylihinnalla myytyä joutomaata. Näin kävi Itabossa, Omajassa ja monessa muussakin siirtokunnassa. Esimerkiksi Brasilian Penedon hankinta 1920-luvun lopulla oli lottovoitto paikalliselle jesuiittaluostarille, joka pääsi kertaheittolla eroon rasiitteeksi käyneestä farmimaastaan. Toinen onnistumi-

sen edellytys maatalouteen perustuvissa ihanneyhteiskunnissa on se, että muuttajat osavat maatalouden jalon taidon. Ehkä onni olisi suosinut Kuubassakin, jos olosuhteet olisivat olleet suomalaistyyppiset. Tässä suhteessa Etelä- ja Väli-Amerikka olivat sadekausineen, tuohyönteisineen ja outoine kasveineen todellinen haaste suomalaisille. Tämän kokivat karvaasti kuubansuomalaisten ohella esimerkiksi Brasilian Penedoon muuttaneet maanmiehemme. Penedolaisten maataloustyö oli tuskaista, vaikka siirtokunnan johtaja Toivo Uuskallio oli kasvinviljelyksen ja puutarhahoidon todellinen ammattilainen. Kolmas haaste liittyi johtajuuteen tai sen puutteeseen. Yleensä utopia-yhteiskunnilla on omat ideologiansa ja niihin pitäytyvät johtajat. Pian alkoivat riidat, joiden siemeninä olivat maanviljelyksen epäonnistumiset ja sitä kautta kasaantuneet taloudelliset huolet: lainavetoista farmaamista ei yleensä helpota kato toisensa jälkeen.

Sekä Itabossa että Omajan Ponnistuksessa asui perustamisen jälkeen noin 12 perhettä. Muuttajat olivat pääasiassa Pohjois-Amerikasta tulleita perheellisiä siirtolaisia. Heissä oli kaivoksissa, metsätöissä ja tehtaissa työskennelleitä, tyyppillisiä amerikansuomalaisia perheitä siis. Koska amerikansuomalaisten työntekijöiden keskuudessa sosialistiset aatteet olivat saaneet vankan jalansijan, ei siis ollut ihme, että varsinkin Ponnistuksen suomalaiset perustivat tiukasti sosialistisen ihanneyhteiskunnan. Tämä ilmeni siten, että toisia puhuteltiin tovereiksi, uskontoon suhtauduttiin kielteisesti ja hautajaisetkin pidettiin sosialistisen kaavan mukaan. Aatetta vahvistettiin myös USA:sta tilatuilla vasemmistolehdeillä kuten Industrialistilla, Raivaajalla ja Työmiehellä. Siirtokunnat sellaisenaan hajoivat muutamassa vuodessa. Suurin osa perheistä palasi takaisin Yhdysvaltoihin, osa Suomeen. Muutama perhe jäi maahan, ja heidän myöhemmistä vaiheistaan ei ole ainakaan toistaiseksi tarkkaa selvyyttä.

Omajassa on aina silloin tällöin käynyt suomalaisia vierailemassa, ja paikkakunnasta sekä sen suomalaisesta historiasta on ilmestynyt joitain lehtikirjoituksia. Omajan myöhempi näkyvyys perustuu paljolti siihen, että menneinä vuosikymmeniä kaupungin lähistöllä olevalla sokeriruokoviljelmällä on työskennellyt suomalaisia vapaaehtoisia. He ovat aivan viime vuosinakin tehneet paikkakunnalle "muistelu-retkiä". Sen sijaan Itabon nykytilasta ei ole juuri kirjoituksia näkynyt. Minulle tuli mahdollisuus viettää 10 päivää Kuubassa lokakuussa 2016. Matkani päätarkoitus oli vierailulla Itabossa ja selvittää, asuuko paikkakunnalla edelleen suomalaisia, ja tiedetäänkö heistä yleensäkään jotain.

Espanjan kieltä taitamattoman on lyhyen ajan puitteissa turha lähteä matkaan. Niinpä hyvissä ajoin ennen vierailua otin yhteyttä

paikalliseen asiantuntijaan Jesse Aquilariin, kiitos parahiksi avautuneen nettiyhteyden. Ystävälläni oli aikanaan ollut hyvä ura Kuuban mediamaailmassa. Kun maan olot ovat vapautumassa, päätti Jesse jokin aika sitten kokeilla siipiään yrittäjänä. Kontaktillani oli erinomainen englannintaito, mainiot tiedot historiasta ja suorastaan maaginen kyky pyörittää paikallista "systeemiä". Sellaista virastoa tai henkilöä ei löytynyt, jolta Jesse ei saanut puristettua tietoa tai ainakin tiedonmurusta jahdatessamme suomalaisten juuria Itabossa.

Havannasta Itaboon on 180 km. Tieyhteys on hyvä, joten vuokratulla 1950-luvun amerikkanaudalla matka kesti vain kolme tuntia suuntaansa. Tästä kiitos kuuluu myös ammattitaitoiselle kuljettajallemme, joka pyöritti kuusi (6) miljoona kilometriä ajettua ajopeliään suvereenisti.

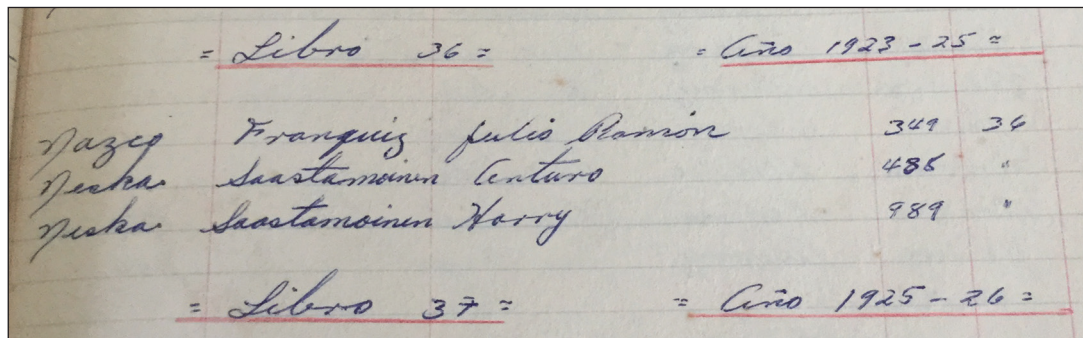
Itabossa on asukkaita nykyisin reilut 1 000 henkeä. Kaupunki kuuluu hallinnollisesti naapurikaupungin eli Martin alaisuuteen. Niinpä aloitimme etsintämme vieraillemalla paikallisessa museossa. Siellä ei suomalaisista tiedetty mitään. Museossa, kuten muissakin virastoissa jopa ihmeteltiin intoamme hakea suomalaisia juuria – ne kun eivät ole Kuubassa kiinnostavia aiheita. Seuraavaksi siirryimme Martissa olevan katolisen kirkon puoleen. Kirkko oli viime vuosisadan alussa keskeinen instituutio ja Martin seurakunnan kirkonkirjat suorastaan pursusivat sakastin takaisessa huoneessa. Valitettavasti täälläkin vedimme vesiperän. Saimme kuitenkin mielenkiintoisen vinkin. Itabolainen senor Chichi on kylän vanhimpana asukaana 83-vuotias ja omaa kuulemma hyvän muistin. Hän jos kuka tietäisi esimerkiksi 1930-luvulla eläneet ja heidän taustansa. Ystävämme olikin tavatessamme pirteä ja hänellä oli todellakin hyvä muisti. Chichin kommentit voi kiteyttää seuraavasti: "Ooh, täällä oli paljon ihmisiä eri maista, mutta kaikki olivat kuubalaisia. Ei suomalaisista erikseen puhuttu". Paikallisen koulun opettajat levittivät käsiään. Itabon hautausmaan tutkiminen ei sekään vienyt asiaa yhtään eteenpäin – sieltä ei löytynyt ainoatakaan merkintää

Martin rekisteriviranomaiset olivat tehokkaita. Kuva: Eva Söderling.

tai muistoa suomalaisista. Jesse, Eva-vaimoni ja minä kolumsimme jokaisen hautapaikan.

Jesse alkoi tulla jo kiukkuiseksi, itselläni sen sijaan alkoi ote herpaantua. "Maarekisteriin" sanoi Jesse, ja niin Chevroletin keula suunnattiin taas kerran Martin suuntaan. Maarekisterissä oli aikamoinen vilske, joten Jesse marssikin suoraan jonojen ohitse johtajan huoneeseen. Alkuinformaation jälkeen johtaja näytti ammattitaitonsa: esille loihdittiin maarekisterit, joista löytyi yllättävän paljon tietoa suomalaisista. Saimme määrätystä rekisteritiedoista viralliset rekisteriotteet. Johtaja suhtautui suurella varovaisuudella haluamme kuvata suomalaisia koskevia rekisteritietoja. Ystävämme Jessen ammattitaidolla lupa kuitenkin heltisi, ja niin Eva ja minä räpsyttelimme kameroillamme nopsasti kuvia rekisterikirjojen sivuilta.

Rekisterikirjasta löytyi maininta mm. Saastamoisen perheestä. Kuva: Ismo söderling.

Kannattaa kuitenkin muistaa, että saadut tiedot ovat yksittäistä informaatiota määrättyä ajanjaksolta, joten saadulla informaatiolla ei ole sinällään ilman lisäselvityksiä suurempaa yleistysarvoa. Keskitimme huomiomme Saastamoinen-nimiseen perheeseen, koska heitä koskevaa informaatiota 1920-luvulta tuntui helpoimmin löytyvän.

Huoviset Itabon asukkaina

Itse asiassa eniten kaipasin tietoa Huovisen perheestä. Heidät tunnetaan Itabon perheistä ehkä parhaiten. Huoviset muuttivat Kuubaan ja Itaboon vuonna 1907 Coloradosta Yhdysvalloista. Heidän lähtötarinansa oli tavallinen. Vanhemmat tunsivat Kuuban hyvin amerikkalais-suomalaisten lehtien kautta, joten perhe päätti vastata Kuuban houkutuksiin. Elämä osoittautui kuitenkin vaikeaksi, ja kun maanviljelys ei sujunut, päättivät Huoviset lopettaa hyvässä ajoin farmaamisen. Isä palasi keräämään matkarahoja Yhdysvaltoihin vaimon jäädessä lastensa kanssa Itaboon. Henkensä pitimiksi topakka äiti perusti kaupan. Se tuottikin kohtuullisen hyvin, joskin vaivana olivat kaupan varastossa vierailevat varkaat. Äiti päätti puuttua asiaan kovalla kädellä. Kun taas kerran joku koetti kiivetä ikkunan kautta varastoon, heilahti äidin kirves tummassa yössä. Varkaaasta jäi jäljelle kolme irtosormea, jotka äiti sijoitti lasipurkkiin näytille. Perheen poika Väinö muisteli myöhemmin, että äiti ilmoitteli, että omistaja voi hakea sormensa. Hakijaa sormille ei löytynyt, mutta jäipähän kauppakin rauhaan.

Huoviset muuttivat myöhemmin kokonaisuudessaan takaisin Yhdysvaltoihin ja vaihtoivat myöhemmin nimensä Hooveriksi. Perheen poika Väinö (1905–1983) väitteli aikanaan tekniikan tohtoriksi. Hänellä oli lukuisia patenteja eri suunnustuslaitteista, joita on hyödynnetty USA:n avaruusviraston NASA:n erilaisissa avaruusohjelmissa. Koska Hooverin patentit ja keksinnöt liittyvät salaiseen sotilasteknologiaan, on hänen maineensa tässä suhteessa kiirinyt valitettavan niukasti maailmalle. Sen sijaan Väinö Hoover tunnetaan laajasydämisenä lahjoittajana ja järjestöihmisenä, joka oli ylpeä suomalaisista juuristaan koko elämänsä. Vuonna 1953 hän perusti California Institute of Technologyn yhteyteen Hoover Foundation -säätiön, joka tukee vähävaraisia opiskelijoita. Hän toimi myös Finlandia Foundationin varapuheenjohtajana sen perustamisesta 1954 lähtien, ja oli Suomen olympiakeräyksen puheenjohtaja Yhdysvalloissa vuonna 1960.

Itabon kootut kokemukset

Itabon suomalaisyhteisö on hajonnut ja maahan jääneet ovat sulautuneet paikalliseen

väestöön. Jo lyhyt vierailumme paikkakunnalle osoitti, että Itabosta on löydettävissä lisämateriaalia suomalaisen koloniaan liittyvistä henkilöistä ja heidän jälkeläisistään. Matkalle ei kannata kuitenkaan lähteä valmistelematta: asiantunteva ja kielitaitoinen paikallinen avustaja on elinehto – hän pystyy kotiläksyt hyvin tekemällä saamaan matkasta tehokkaan ja tuloksellisen. Oman matkani tarkoitus oli luonteeltaan tunnusteleva ja siihen nähden tuloksellinen. Kuuban vähittäinen vapautuminen avaa varmasti arkistoja tulevaisuudessa, joten tältäkin osin työ helpottuu.

Itabo on oiva esimerkki utopia-yhteiskunnasta nousuineen ja hajoamisineen. Ehkä jatkossa löytyy tutkija, joka kiinnostuu utopian jälkeisestä elämästä tyyliin "mitä sitten tapahtui?". Keräämäni rekisteriaineisto on kaikkien tavoitettavissa Siirtolaisuusinstituutin arkistossa, samoin noin 200 valokuvaa ovat sieltä saatavissa arkistonhoitaja Jarno Heinilän aset-tamin ehdoin.

Oppaastani Jessestä tuli matkamme aikana hyvä ystävä – pitkien päivien reissaaminen yhdessä luo luottamuksellisuutta. Valitettavasti kutsu Jessen häihin tuli sen verran pikaisella aikataululla, että olimme vain hengessä mukana. Jessen ja kuubalaisten elämänmyönteisyys taloudellisista puutteista huolimatta on hämmästyttävä. Ihmiset ovat iloisia ja avuliaita. Toki huumorillakin on rajansa: kun totesin jossain tilaisuudessa, että "Castro ei tuonut Kuubaan sosialismia, vaan Itabon suomalaiset", niin kuubalaiset ystävänä katselivat pitkin seiniä. Niilläkin kun voi kuulemma olla korvat.

Kirjallisuus

- Jarva, Ritva (1971). *Cuba – 'Paradise' for Finns*. Publications of the Institute of General History, University of Turku, No 3/1971.
- Koivukangas, Olavi (1998). *Kaukomaiden kaipuu*. Suomalaiset Afrikassa, Australiassa, Uudessa-Seelannissa ja Latalalaisessa Amerikassa. Suomalaisen siirtolaisuuden historia 4. Turku: Siirtolaisuusinstituutti.
- Korkiasaari, Jouni (1989). *Suomalaiset maailmalla*. Suomen siirtolaisuus ja ulkosuomalaiset entisajoista tähän päivään. Turku: Siirtolaisuusinstituutti.
- Melkas, Eevaleena (1999). *Kaikkoavat paratiisit*. Suomalaisen siirtolaisten aatteellinen tausta ja perustamisvaiheet Brasiliassa ja Dominikaanisessa tasavallassa n. 1925–1932. Turku: Siirtolaisuusinstituutti.
- Peltoniemi, Teuvo (1985). *Kohti parempaa maailmaa*. Suomalaisen ihannesiirtokunnat 1700-luvulta nykypäivään. Keuruu: Kustannusosakeyhtiö Otava.